

ЛЕКЦИОННИЯТ КУРС ПО *АРХИВИСТИКА* И ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ В ПЛОВДИВСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“

доц. д-р Русалена Пенджекова-Христева
ПУ „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян

По повод на настоящата юбилейна конференция, белязана от три знаменателни дати и събития, свързани с тях: *110 г. от рождението на проф. Иван Дуйчев, патрон на специалност Архивистика и документалистика в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (СУ); 65 години от старта на професионалното архивно образование в СУ; 15 години специалност Архивистика и документалистика в СУ¹*, резонно възниква въпросът за съвременното състояние и бъдещето на българското професионално архивно образование и познание.

В тази връзка темата на настоящата разработка логично е насочена към общообразователния курс по *Архивистика*, който е част от профилираното обучение на студентите от хуманитарните специалности в *Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ)*, които подготвят бъдещи историци и учители. В случая интересът ми е провокиран от личните ми наблюдения и опит, като преподавател по *Архивистика*, в *Пловдивски университет*, и във *Филиала на ПУ в гр. Смолян*.

За разлика от *СУ* историческото образование в *ПУ* има сравнително кратка история. През 1993 г. за първи път в *ПУ* се открива специалност *Български език и история (БЕИ) в професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...*, а през 2017 г. стартира и специалност *История и чужд език (ИЧЕ)*. През 2002 г. започва обучение в специалност *История в професионално направление 2.2. История и археология²*. Именно в учебните планове на тези три специалности, е включен като задължи-

телен (поне засега) и лекционният курс по *Архивистика*. Във филиалите на ПУ в гр. Смолян и гр. Кърджали курсът по *Архивистика* е въведен в рамките на учителските специалности БЕИ и *История и география (ИГ)*.

Смущаващо е, че спорадично се появяват неаргументирани инициативи общообразователният курс по *Архивистика* да бъде изключен от списъка на задължителните дисциплини на специалности от *професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...*, в които едната професионална квалификация е *учител по история*. Подобно пренебрежително отношение, от една страна, е закъсняла рефлексия от неуспешния опит да се заличи професията *архивист* от *Списъка на регулираните професии в Р. България*, което ще засегне професионалното архивно образование, респективно и общообразователния курс, а от друга, е следствие от липсата на достатъчно хабилитирани преподаватели от този професионален профил. А това е индикация, че в административно отношение не се работи целенасочено за кадровото осигуряване на преподаванията по архивистика.

Ето защо бъдещето на професионалното архивно образование се оказва и определящо за бъдещето и на общообразователния лекционен курс по *Архивистика* в обучението по история. Подобна равносметка не е особено обнадеждаваща и предизвиква основателна тревога сред малцината подготвени специалисти у нас, разпръснати в различни университети, и поставя под въпрос перспективата на общообразователния курс по *Архивистика*, като задължителен при подготовката на историци и хуманитаристи. В ерата на дигиталната цивилизация и интелектуалните комуникации е неоснователно да се поставя под въпрос значението на общообразователния курс по *Архивистика*, съответно да се обяснява: *Що е то Архивистика и има ли почва у нас?*

За сравнение, протичащите процеси в Европейското пространство за висшето образование и новите *Стандарти и насоки за осигуряване на качеството в Европейското пространство за висше образование*³, одобрени от Конференцията на министрите в Ереван, проведена на 14–15 май 2015 г., фокусират вниманието върху философията и качеството на учебните планове от гледна точка актуалността, целесъобразността и качеството на учебните програми по отделните дисциплини.

В случая общообразователният курс по *Архивистика* е един от категоричните примери за учебна дисциплина, чиято реализация, в голяма степен, се доближава до посочените стандарти, които понастоящем са в основата на критериите на *Националната агенция за оценяване и акре-*

дитация (НАОА) за акредитационни процедури на професионални направления⁴. През призмата на новите стандарти и критерии, общообразователният курс по *Архивистика*, като единство от съвременно учебно съдържание, изведено по модерен начин с необходимите информационни ресурси и конкретна практическа реализация в ПУ, успешно би могъл да се използва като модел за гарантиране качеството на обучението и за други сродни учебни дисциплини.

* * *

Разгледан в контекста на новите стандарти и, по-конкретно, на критериите за акредитация на професионално направление, общообразователният курс по *Архивистика* в ПУ придобива актуални характеристики и измерения.

С оглед стандарта, който се отнася до институционалната *Политика за осигуряване на качеството*, която същевременно е и част от стратегическото управление на университетите, реализацията на общообразователния курс по *Архивистика* допринася в значителна степен за развитието на т. нар. *специфична култура на качеството*. В случая това е така, защото всички вътрешни заинтересовани страни поемат отговорност за *качеството* и участват в осигуряването му на различни равнища. На практика *политиките за осигуряване на качеството* са най-ефективни, когато отразяват връзката между научните изследвания, обучението и преподаването. Имайки предвид структурата и съдържанието на общообразователния курс по *Архивистика*, определено може да се твърди, че то отразява във висока степен тази тристранна връзка. Специално бих искала да отбележа, че в развитието си като преподавател и изследовател в областта на *Архивистиката*, имах шанса съвременно да срещна своя учител и колега в лицето на проф. д-р Андриана Нейкова. По стечение на обстоятелствата трябваше да поема упражнения по дисциплината, която най-много ме затрудняваше и беше лично изпитание от студентските ми години за овладяване на учебен материал, който тогава трудно асимилирах. От дистанцията на времето е видно, че учебната програма, по която съм била обучавана, преимуществено е обвързана с технологията на архивната работа. Подобен подход се оказва твърде абстрактен за студентите, бъдещи историци и учители. С много внимание и търпение проф. Нейкова ми показва един друг поглед към архивите и ме въведе в необятния им свят на увлекателни разкази, наситени с много примери и

креативно изследователско въображение. Имах уникалната възможност да работя като неин асистент, а по-късно и като колега, на когото тя гласува доверие да поеме общобразователния лекционен курс в ПУ. През годините тя не само ми предостави учебната си програма⁵, но и ми помогна да вникна във философията на тази интегрална област от научното познание, за да мога да реализирам собствени теоретични и практико-приложни проучвания, които впоследствие да интегрирам и в учебния процес. Както отбелязах, учебното съдържание на общобразователния курс по *Архивистика* отразява пряката връзка между научните изследвания на извеждащите го преподаватели, осъществяваното обучение и преподаване.

В светлината на стандарта за *Разработването и одобряването на програмите*, в частност на програмите по отделните дисциплини, се изяснява, че липсата на достатъчно квалифицирани преподаватели по *Архивистика* е причина предлаганото учебно съдържание за общобразователния курс по *Архивистика* да се гласува и утвърждава от колегиума на историците или други хуманитарни специалисти. На практика, ако не съществуват неформалните колегиални контакти между българските университетски преподаватели по учебната дисциплина *Архивистика*, трудно би могло да се гарантира и качеството на обучението, ограничавайки се в собствените си имагинерни представи или тези на историците за актуалност и целесъобразност на съответното учебно съдържание. Не бива да се забравя, че учебната програма по дадена дисциплина е гаранция за предоставяне на студентите на академични знания, умения и компетенции, включително и такива, които могат да се прехвърлят и в други области, да повлияят на личностното им развитие и да се прилагат в бъдещата им професионална реализация.

В Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ студентите от специалност *История* изучават *Архивистика* в I курс, първи семестър, с хорариум от 30 часа лекции и 15 часа упражнения, а тези от специалност *Български език и история* в III курс, шести семестър, с хорариум от 30 часа лекции. Основната цел на общобразователния курс по *Архивистика* е свързана с придобиването на конкретни знания, практически умения и компетенции от студентите относно формирането, опазването и използването на публичния документален и архивен ресурс в сферата на управлението, социалните дейности, науката и културата.

Завършилите успешно курса на обучение придобиват знания за: *значението на архивите като специфични институции на историческата памет и архивната работа в професионалната дейност на истори-*

ка; еволюцията на архивната парадигма и историята и съвременната организация на архивите в България; основните архивни термини. В резултат те могат: да издирват, посредством методическия инструментариум на архивната евристика и да използват архивните документи (в традиционен и дигитален формат) в качеството им исторически извори, а също и да решават частично практико-приложни задачи във връзка с подготвителната работа по публикуването на документи.

Предвидените лекции в общообразователния курс по *Архивистика* запознават студентите с появата и развитието на документите, като средство за управление, информационни източници и обект на архивиране, а също и с архивните институции, които осигуряват съхраняването и организират използването на ретроспективната документна информация в различни сфери.

Учебната програма е структурирана по модулен принцип и съдържа определени образователни компоненти и учебни единици, изградени въз основа на дефинираните учебни резултати. Именно те са определящи, както при избора на учебното съдържание, така и относно начина, времето и мястото на преподаване и подготовка.

Уводният модул *Обща теория на Архивистиката* е посветен на въвеждащите теми и терминологията в областта на теорията и философията на *Архивистиката*, като интегрално научно познание.

Вторият модул *Архивите в историческото развитие на обществото* представя архивите като цивилизационен феномен, индикатор на държавността, културното равнище и научно-технологичния потенциал на обществото през различните исторически периоди.

В модула *История и съвременна организация българските архиви* в контекста на общоисторическия процес се разглеждат основните етапи в историята и развитието на българските архиви. Изясняват се законодателните основания и източниците за формиране на Националния архивен фонд на Република България; посочват се принципите за неговото разпределение по мрежата от исторически архиви; представят се информационните ресурси на отделните архиви и основните им функции. Специално внимание се отделя на развитието на архивно-информационния сектор, включително и е-услуги, предоставяни на гражданите. В сравнителен аспект се обобщават резултатите от българската архивна реформа след 1989 г. и българският архивен модел в европейското архивно пространство.

Последният модул *Основни функции на архивните институции* е посветен на *Информационната система на българските държавни ар-*

хиви (ИСДА) и особеностите на различните видове архивни справочници. Демонстрират се информационните им възможности в традиционен и автоматизиран режим на използване при издирването на архивни документи от потребителите – по теми, отделни въпроси, за справки и т. н. По този начин студентите овладяват *пътя до документа* от позициите на потребители на архивна информация в традиционна и дигитална среда, в това число и чрез *Европейския архивен портал*⁶ (*Archives Portal Europ*) и *Европеана (Europeana)*⁷.

Предвидените семинари допълват лекционния курс. Те включват учебно-научни екскурзии до *Държавен архив - Пловдив*, *Държавен архив – Смолян*, *Народна библиотека „Иван Вазов“ – гр. Пловдив (НБИВ)*, *Регионален исторически музей „Стою Шишков“ – гр. Смолян*. Представят се електронните ресурси за архивното образование и архивната мрежа в България (сайтовете на *Държавна агенция архиви*⁸, *НБКМ*⁹, *Научния архив при Българската академия на науките*¹⁰, *Комисията по досиетата*¹¹ и др.).

Освен това, в специализирани компютърни кабинети се осъществява практическа работа с *ИСДА*, *Европейския архивен портал* и *Европеана*. Провеждат се и практически упражнения за дигитализация на архивни документи.

Трябва да се отбележи, че предлаганото учебно съдържание на общообразователния курс по *Архивистика* е разработено и конструирано в съответствие с целите на висшето образование на Съвета на Европа за осигуряване на качеството за учене и преподаване на европейско, национално и институционално равнище. По-конкретно: *ясно са изразени очакваните резултати от обучението, като се дават възможности за плавно усъвършенстване на студентите; определя се очакваната натовареност на студента, чрез въведената **Европейска система за трансфер и натрупване на кредити (European Credit Transfer and Accumulation System – ECTS)**; включени са добре структурирани възможности за практическо обучение.*

От гледна точка стандарта за *Обучение, преподаване и оценяване, фокусирани върху студента*, общообразователният курс по *Архивистика* отговаря на изискването за предоставяне на съдържанието по начин, който насърчава студентите да поемат активна роля в организирането на учебния процес. Ученето и преподаването, фокусирани върху студента, играят важна роля за стимулиране на мотивацията, самоанализа и ангажираността на студента в процеса на обучение. Включването на студен-

тите в предвидените практически занимания, стимулиращи творческата им активност, гарантира качеството и практическата полезност на обучението. Използването на ясни съвременни и публично оповестени методи за оценяване постиженията на студентите (*портфолиа, творчески задачи, информационни продукти, есета, реферати*), създава динамична и прозрачна обратна връзка между *обучаеми и обучаващи*.

Стандартът *Прием, развитие, признаване и сертифициране на студентите* съотнесен към учебния курс по *Архивистика* поставя въпроса за насърчаване на мобилността и договорите за сътрудничество с други висши училища. Евентуалното затруднение, което се очертава е, че за разлика от европейските университети, където се предлагат значителен брой задължителни курсове с архивна тематика за студентите-историци и хуманитаристи, в българските университети *Архивистиката* по-често фигурира в списъка на избираемите дисциплини, което е неоправдано. Специално в Пловдивския университет и филиалите му този курс фигурира сред задължителните дисциплини, което позволява предлагането и на избираеми дисциплини с архивна насоченост.

Както е известно, във връзка със стандарта *Преподавателски състав*, изискващ доказана научна компетентност по преподаваната дисциплина от страна на преподавателя, със съответстваща на дисциплините квалификация и представителна изследователска активност, ПУ вече има един щатен доцент по *Архивистика и документалистика* и един асистент с научната и образователна степен *доктор* по *Архивистика и документалистика*. Същите са възпитаници на школата на проф. Нейкова.

Съгласно посочения стандарт, ролята на преподавателя е от съществено значение за натрупването на висококачествен опит от студентите и за даване на възможност за придобиване на знания, компетенции и умения. Именно висшите училища носят основната отговорност за качеството на техния преподавателски състав и за предоставянето на по-благоприятна среда, позволяваща ефективното изпълнение на служебните задължения и стимулиране на публикационната активност в даденото професионално направление и научна специалност. При тези изисквания, като проблемно се очертава развитието на преподавателите по *Архивистика* в университетите, където липсва специалност *Архивистика и документалистика*, ако общообразователният курс не е сред задължителните дисциплини по учебен план. Според *Закона за висшето образование (ЗВО)* за обявяване на съответния конкурс за дадена академична длъжност е необходимо наличието на задължителна дисциплина с минимален хорариум от 30 часа лекции.

Един от най-важните стандарти за оценяването на качеството на обучението е: *Учебни ресурси и подпомагане на студентите*. В това отношение, благодарение на личните усилия на малцината специалисти в тази област, идейно обединени от проф. Нейкова, с категоричност може да се твърди, че едва ли има друга университетска дисциплина в България като *Архивистиката*, за която да са осигурени толкова модерни и леснодостъпни ресурси за обучение и подпомагане на студентите, които гарантират гъвкави модели на обучение и преподаване. Дидактическите ресурси, осигуреността на дисциплината с научна литература, учебници, учебни пособия и материали за обучение, включително и на електронен носител, възможностите за онлайн достъп до информационните образователни ресурси, са наистина впечатляващи и без аналог досега.

Безспорно, най-значимият профилиран ресурс се предоставя чрез *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* на специалността в Софийския университет¹², в която се публикуват електронно само издания, които вече са библиографски факт. Наличието на подобна учебна база осигурява на студентите автоматично генериране на библиография по теми, автори и други критерии. Възможностите за сърфиране, копиране и комбинирание на текстове позволява на обучаемите да създават бързо и лесно информационно-семантичната основа по даден изследователски проблем. Респектиращ е броят авторските дигитализирани научни публикации, достъпни чрез тази библиотека, които осигуряват възможно най-пълноценно обучение на студентите по дисциплината *Архивистика*.

В случая особено внимание заслужава уникалното електронно учебно пособие *Архивите във виртуалното пространство* с автори проф. А. Нейкова и доц. Р. Пенджекова¹³, което по своя замисъл и изпълнение също е без аналог в българската и световна специализирана литература засега. Съдържанието му допълва и онагледява монографията на проф. Нейкова *Архиви и общество*¹⁴, която студентите най-често използват при подготовката си по *Архивистика*. Ето защо подборият за целта илюстративен материал изцяло е съобразен с темата, съдържанието, структурата и хронологичния обхват на монографията. Освен това, в описанията към тях са направени необходимите уточнения, включително и терминологични, които позволяват е-издание да се ползва самостоятелно като учебно пособие по *Архивистика*. Технологичните му възможности правят възможно т. нар. *интерактивно обучение*, чрез което се осъществява връзката между обучаващи и обучаеми.

Обратната връзка със студентите, бъдещи учители по история, показва, че те успешно използват пособието и в обучението по история на учениците от различни класове по време на стажантската си практика в училище.

Стандартите, свързани с *Управлението на информацията* и *Информацията за обществеността*, пряко кореспондират с вече споменатата по-горе Учебна програма за общообразователния курс по *Архивистика*. Може да се каже, че споменатата учебна програма, подготвена от проф. Нейкова, която отдавна е публикувана и достъпна, всъщност задава стандарта и тематичния репертоар на общообразователния курс по *Архивистика* и в другите университети. Подобна възможност позволява на тези, които използват посочения модел, доказал вече своята ефективност, да надградят обучението по архивистика по посока разработване и предлагане на профилирани избираеми и факултативни курсове за студентите от различни професионални направления и специалности. По този начин се разширява и допълва специализираната им подготовка по *Архивистика*. Например, в ПУ вече има няколко избираеми и факултативни курса за студентите от специалностите *История* и *БЕИ: Археография; Изворознание; Електронни документи, електронен документооборот и електронни архиви; Институции и архиви в Източна Румелия*.

Във връзка с новата *Наредба за държавните изисквания за придобиване на професионална квалификация „учител“* (Обн. – ДВ, бр. 89 от 11. 11. 2016 г., в сила от учебната 2017/2018 г.), и наличието на избираеми дисциплини от *т. нар. втора група – интердисциплинарни и приложно-експериментални дисциплини, ориентирани към ключови компетентности и свързани с професионално-педагогическата реализация на учителите*, в актуализираните учебни планове на специалностите от професионално направление 1.3. *Педагогика на обучението по...* – БЕИ, ИГ и ИЧЕ, към тази група избираеми дисциплини са предложени и дисциплините: *Работа с училищна документация; Организация и управление на документални и архивни ресурси в образованието; Архивите в обучението по история*.

Относно стандарта *Информацията за обществеността* трябва да се отбележи, че чрез *Електронната библиотека по архивистика и документалистика* се популяризира актуалната и пълна информация за образователната и научноизследователската дейност на преподавателите и студентите. На практика провежданите досега вече единадесет на брой конференции на специалност *Архивистика и документалистика* в СУ и реализираните в резултат от тях сборници в поредицата *Университет-*

ски четения по архивистика¹⁵, които се публикуват и в *Електронната библиотека по архивистика и документалистика*, са най-въздействащото средство за популяризиране на все още непопулярната у нас кауза *Българска университетска архивистика*.

От гледна точка стандарта *Текущ мониторинг и периодичен преглед на програмите*, общообразователният курс по *Архивистика* в ПУ е доказал своята висока ефективност. Резултатите от анкетите сред студентите показват високата практическа полезност на курса в обучението на историци и учителите по история. Също така, периодично събираните мнения и отзиви от работодатели във връзка с акредитационните процедури за *професионално направление 1.3. Педагогика на обучението по...* доказват потребността от задължителен курс по *Архивистика* и профилирани такива, свързани с работата с документи в образователната и културната сфера. Интересен пример в това отношение е обратната връзка с един от работодателите - Областна дирекция на Министерство на вътрешните работи, където се реализират наши възпитаници. В случая се акцентира специално върху полезността на придобитите знания и умения по *Архивистика*. Положителен атестат са и отзивите на работодателите, участващи в проекта *Студентски практики*, по които студентите ни имат стажове на позиции в администрацията, свързани с работа с документи и архиви.

Последният стандарт *Циклично външно осигуряване на качеството* в последните акредитационни процедури ясно показва, че именно реализацията, модернизацията и актуалността на общообразователния курс по *Архивистика* са сред най-добрите примери за престиж и практическа целесъобразност на тази университетска дисциплина.

* * *

В светлината на най-новите европейски стандарти за качество на висшето образование общообразователният курс по *Архивистиката* в Пловдивския университет, заедно с профилираните избираеми и факултативни дисциплини от т. нар. *архивен цикъл*, са пряка функция от качеството на обучението, което се осигурява и което предполага наличието на определени категории и предпоставки, като: *академичен потенциал, респективно университетски преподаватели с необходимия професионален профил, квалификация и опит в посочената област; учебно съдържание, изведено по най-модрен начин като интелектуални и учебни ресурси, които гарантират неговата актуалност и съизме-*

римост с чуждестранния опит и постижения в тази област; модерна информационна инфраструктура, материално-техническа база и съвременни електронни ресурси; договорни отношения с институциите на паметта и училищата; възможности за работа на студентите по научни, образователни и практико-приложни проекти, в които са заложили архивни дейности.

Фокусът на ESG за осигуряване на качество, свързано с ученето и преподаването в областта на висшето образование, включително и учебната среда, както и съответните връзки с научните изследвания и иновациите, в голяма степен съвпада с настоящия статут и реализация на общообразователния курс по *Архивистика* в ПУ.

Бележки

¹ Покана за XI научна конференция, организирана от катедра *Архивистика и методика на обучението по история, Исторически факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски“*, съвместно с ЦСВП „Проф. Иван Дуйчев“, в рамките на провежданите от 2005 г. досега традиционни *Университетски четения по архивистика*. Вж.: <https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/fakulteti/istoricheski_fakultet/nauchna_i_mezhdunarodna_dejnost/hii_ta_nauchna_konferenciya_koyato_se_organizira_ot_katedra_arhivistika_i_metodika_na_obuchenieto_po_istoriya>.

² Джамбов, *Ив.* 20 години историческо образование в ПУ „Паисий Хилендарски“ и 20 години от създаването на Катедрата по история и археология. – В: 20 години историческо образование в ПУ „Паисий Хилендарски“. – В: 20 години от създаването на Катедрата по история и археология. Алманах. София. Издателство: Парадигма. 2015, 7–25.

³ *Стандарти и насоки за осигуряване на качеството в Европейското пространство за висше образование, одобрени от Конференцията на министрите през май 2015 г.* – <http://www.enqa.eu/indirme/esg/ESG%20in%20Bulgarian_by%20NEAA.pdf>.

⁴ *Критериална система за програмна акредитация на професионални направления и специалности от регулираните професии* – <https://www.neaa.government.bg/images/OA-PA-PN/Kriterii_PN_SRP.pdf>.

⁵ Вж. учебната програма, публикувана в: *Нейкова, А., Пенджекова-Христева, Р.* Архивите във виртуалното пространство. Учебно пособие. Издателство: ПУ, Филиал – Смолян. С., 2014, 83–88 – <

<http://electronic-library.org/books/Arhivite%20vav%20virtualnoto%20prostranstvo/Book%200055a.pdf>>.

⁶ <<http://www.archivesportaleurope.net/>>.

⁷ <<http://www.europeana.eu>>.

⁸ <<http://www.archives.government.bg/>>.

⁹ <http://nationallibrary.bg/wp/?page_id=763>.

¹⁰ <<http://archiv.cl.bas.bg/>>.

¹¹ <<https://www.comdos.bg/>>.

¹² <<http://electronic-library.org/content/index.php>>.

¹³ *Нейкова, А., Пенджекова-Христева, Р.* Архивите във...

¹⁴ *Нейкова, А.,* Архиви и общество. С., 2007. 296 с. <<http://electronic-library.org/books/Book%200014.html>>.

¹⁵ <http://www.electronic-library.org/content/mon_arhivistika.php>.